

Pôvodná práca

10 rokov epidemiologického výskumu psychických porúch na Slovensku (štúdie EPIx)

Anton Heretik¹, Ján Pečeňák², Anton Heretik, jr.¹, Alojz Ritomský³

Súhrn

Na Slovensku sa v uplynulej dekáde realizovali tri epidemiologické štúdie na reprezentatívnych vzorkách (1212 resp. 1251 participantov) populácie Slovenskej republiky, ktoré boli zamerané na prevalenciu depresívnych, úzkostných porúch a konzumu alkoholu a tabaku. Použité boli medzinárodné kritériá MINI (Mini International Neuropsychiatric Interview), sebahodnotiace dotazníky a škály – skrátenej Beckov inventár depresie (BDI), Dotazník úzkostlivosti ako črty (STAI-X2), dotazník konzumu alkoholu CAGE a fajčenia Fagerstrom Tolerance Questionnaire (FTQ) a na meranie kvality života resp. funkčnosti Sheehan Disability Scale (SDS). Štandardným spôsobom sa zisťovali aj anamnestické a demografické údaje participantov a ich zvládacie stratégie. 6-mesačná prevalencia depresie podľa MINI bola 40,9 %, z toho veľká depresia 12,8 %, malá depresia 5,1 % a depresívne symptómy 23,0 %. Aktuálnou depresiou (podľa BDI) trpelo 22,6 % participantov. Z vybraných úzkostných porúch polročná prevalencia generalizovanej úzkostnej poruchy (GAD) bola 4 %, sociálnej fóbie 1,7 % a u špecifických fóbií 51,6 %. Takmer pätina participantov (18,4 %) mala podľa CAGE problémový konzum alkoholu a to abúzus 7,4 % a závislosť 11,0 %. 28 % participantov boli denní fajčiari. Z konzumentov tabaku bolo podľa FTQ 28,1 % závislých, z toho silne závislí tvorili 13,4 %. Zistenia štúdií majú okrem možného dopadu pre plánovanie psychiatrickej starostlivosti na Slovensku aj využitie v destigmatizačných kampaniach v rámci LDZ a v rámci v pregraduálneho a postgraduálneho vzdelávania v psychiatrii a klinickej psychológii. V práci sa diskutujú aj nové úlohy epidemiologických výskumov na Slovensku ako napr. zmapovanie prevalence ďalších psychických porúch a replikovanie výskumu depresie a úzkostných porúch, aby sa dali posúdiť ich vývinové trendy na Slovensku.

Kľúčové slová: epidemiologický výskum, prevalencia, depresívne stavy, úzkostné stavy, konzum alkoholu, fajčenie.

Úvod

Dôvodom pre našu rekapituláciu je fakt, že uplynulo 10 rokov od vydania monografie *Epidemiológia depresie na Slovensku EPID* (Heretik, E., sr., a spol., 2003) a rok od smrti priekopníka tohto výskumu a nášho priateľa prof. MUDr. Vladimíra Novotného, CSc. (1946-2012). Základnými cieľmi epidemiologického výskumu sú plánovanie zdravotnej starostlivosti, zisťovanie využívania existujúcich terapeutických možností a ich účinnosti, odhaľovanie rizikových a prírodných faktorov, zisťovanie recidív, relapsov, odhad individuálnej prognózy ako aj odhaľovanie iníciaálnych stavov podprahového charakteru. Epidemiologický výskum psychických porúch vo svete bol veľmi intenzívny v 90. rokoch minulého a prvej dekáde 21. storočia. Inšpiráciou pre zahájenie epidemiologického výskumu na Slovensku boli najmä

veľké americké štúdie ECA – Epidemiological Catchment Area (Weissman a spol. 1993, Merinkagas, 2000), NCS – National Comorbidity Survey (Kessler et al., 1993) a európske štúdie DEPRES I. a II. (Tylee, 2001), neskôr ESEMeD - European Study of the Epidemiology of Mental Disorders (ESEMeD investigators, 2004).

Najdôležitejšie zistenia

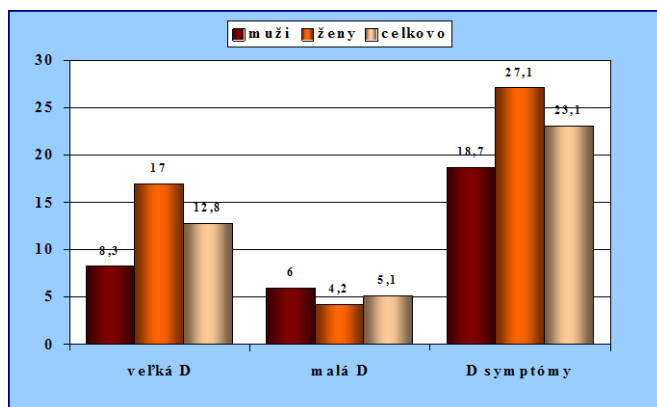
Výskumnú vzorku v štúdiu EPID *Epidemiológia depresie na Slovensku* (Heretik a spol., 2003) tvorilo 1212 participantov získaných kvótnym výberom. Použité metódy boli kritériá pre depresiu podľa MINI (Mini International Neuropsychiatric Interview), skrátenej Beckov inventár (BDI), osobná a zdravotná anamnéza participantov a životné udalosti z posledných 12 mesiacov. 6-mesačná prevalencia depresie podľa MINI bola 40,9 % z toho veľká depresia 12,8 %, malá depresia 5,1 % a depresívne symptómy 23,0 %. Potvrdila sa významne vyššia prevalencia u žien v porovnaní s mužmi (obr. 1).

¹Katedra psychológie, Filozofická fakulta UK, Bratislava,

²Psychiatrická klinika Lekárskej fakulty UK, Bratislava,

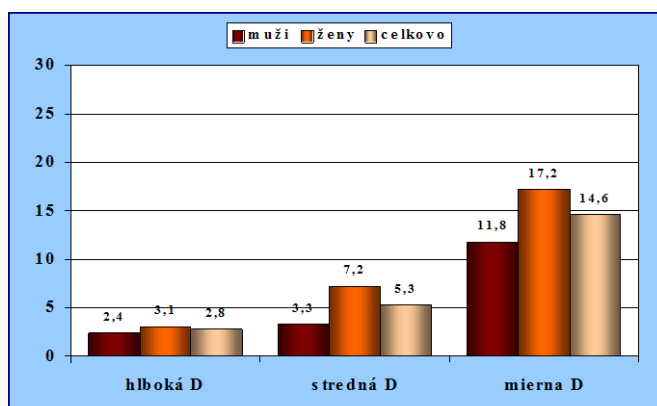
³Ústav aplikovanej psychológie FSVaZ UKF, Nitra

Adresa pre komunikáciu: Prof. MUDr. Anton Heretik, PhD., Katedra psychológie, Filozofická fakulta UK, Gondova 2, 814 99 Bratislava

Obrázok 1. Percentuálny výskyt depresie v štúdiu EPID (N=1212).

Aktuálnou depresiou (podľa BDI) trpelo 22,6 % participantov z toho u 14,6 % išlo o miernu, u 5,3 % o strednú a u 2,8 % o ťažký stupeň depresie. Ženy opäť skórovali významne vyššie najmä v strednom a ťažko stupni aktuálnej depresie (obr. 2).

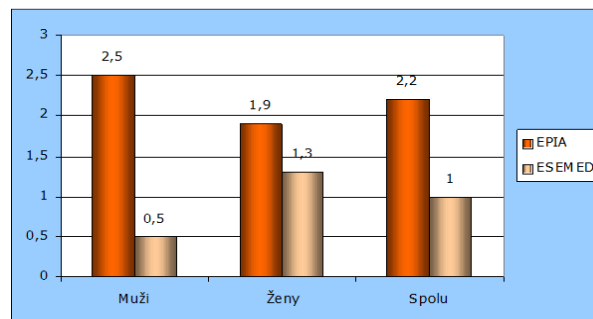

Obrázok 2. Percentuálny výskyt aktuálnej depresie podľa BDI.

Z množstva ďalších výsledkov sa ukázali významné rozdiely medzi regiónmi (s najvyššou prevalenciou v Nitrianskom a Trenčianskom kraji) a významne vyššia prevencia u maďarskej menšiny oproti väčšinovému obyvateľstvu. Z urbanisticko-rurálnych vzťahov sme zistili významne vyššiu prevenciu depresie (podľa MINI) v mestách, kým v aktuálnej depresii (podľa BDI) je trend opačný a bola vyššia v malých sídlach. Je zrejma aj závislosť depresie profesionálneho statusu – najrizikovejšími skupinami boli invalidní dôchodcovia, nezamestnaní a študenti. Zistil sa aj veľmi nízky podiel liečených depresívnych probandov u psychiatra/psychológa. Klastrovou analýzou sme zistili štyri typy depresie: typ 1. ťažká-endogénna depresia, typ 2. úplne zdraví (nedepresívni) účastníci, typ 3. larvovaná (maskovaná) depresia a typ 4. ľahká (neurotická) depresia.

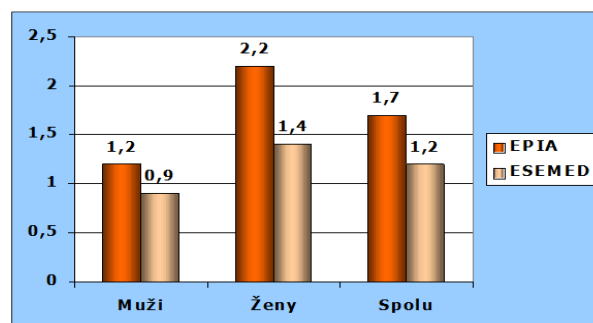
V štúdiu EPIA Epidemiológia vybraných úzkostných porúch na Slovensku (Novotný a spol., 2006) bola použitá rovnaká stratégia tvorby vzorky a tvorilo ju 1251 participantov. Použili sme kritériá MINI pre generalizovanú úzkostnú poruchu (GAD) a sociálnu fóbiu (SF), vlastnú metodiku pre špecifické fóbie (ŠF), Spielbergerov dotazník na meranie úzkostlivosti ako osobnostnej črty (STAI X-2) a na meranie kvality života, resp. funkčnosti Sheehan Disability Scale (SDS). Polročná prevencia GAD bola 4 %. Ženy trpeli GAD nevy-

znamne častejšie ako muži, prevencia bola najvyššia v skupine 40-49-ročných. Probandi s nižším socioekonomickým statusom (invalidní dôchodcovia, nezamestnaní) mali signifikantne vyššiu prevenciu GAD ako zvyšok súboru. Výskyt GAD na Slovensku a najmä u slovenských mužov bol podstatne vyšší, ako sa zistil v európskej štúdiu ESEMeD (obr. 3).

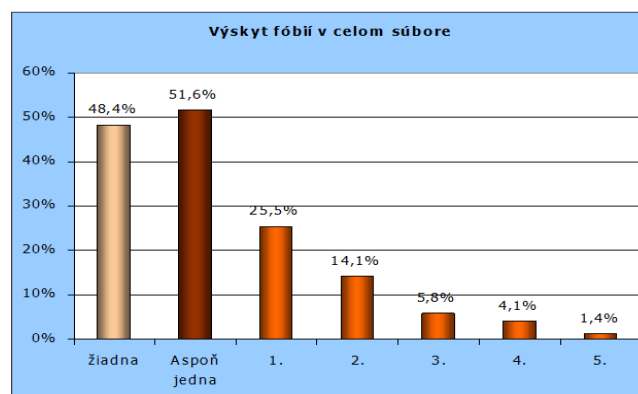
Obrázok 3. Výskyt generalizovanej úzkostnej poruchy v štúdiách ESEMeD a EPIA (v %).

Šesťmesačná prevencia SF bola 1,7 %, na Slovensku bol vyššia ako v zisteniach ESEMeD a signifikantne častejšie u žien v porovnaní s mužmi (obr. 4).

Obrázok 4. Percentuálny výskyt Sociálnej fóbie v štúdiách ESEMeD a EPIA.

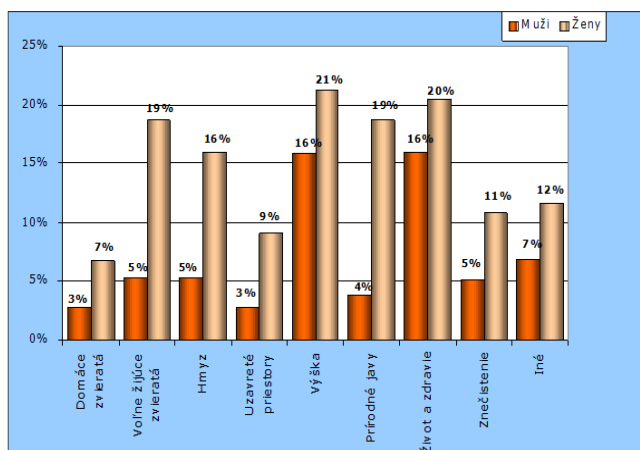
Prekvapivo vysoká bola polročná prevencia špecifických fóbii 51,6 %. Je zrejme, že nejde len o klinicky významné fóbie. Najčastejšie boli skupiny fóbii, ktoré možno označiť ako „existenčné“ (strach z výšky, strach o život a zdravie), nasledujú „atavistické“ fóbie (strach z voľne žijúcich zvierat, prírodných javov, hmyzu) a na treťom mieste skupina „civilizačných“ fóbii (strach zo znečistenia, uzavretých priestorov) (obr. 5).

Obrázok 5. Frekvencia výskytu špecifických fóbii v štúdiu EPIA.

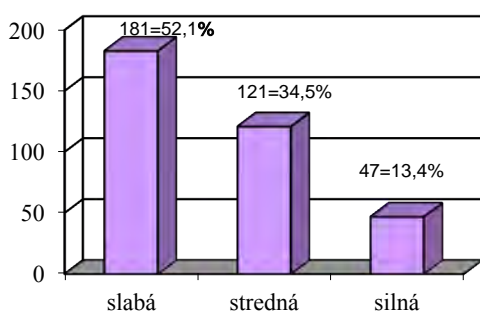
Potvrdil sa významný vplyv úzkostných porúch GAD a SF na kvalitu života, nesignifikantné boli vzťahy u ŠF. Úzkostlivosť ako osobnostná črta je významne vyššia u žien a významne odlišuje aj zdravých jedincov od participantov s úzkostnými poruchami.

V štúdií Epidemiológia alkoholizmu a fajčenia na Slovensku EPIAF (Heretik, A., jr., a spol., 2008) sa v identickom súbore ako v EPIA sledoval konzum alkoholu skrininovým dotazníkom CAGE a užívanie nikotínu Fagerstrom Tolerance Questionnaire (FTQ). Takmer pätina participantov (18,4 %) mala problémový konzum alkoholu a to abúzus v 7,4 % a závislosť u 11,0 % (obr. 6).

Obrázok 6. Výskyt skupín špecifických fóbií v štúdií EPIA.

Ukázali sa zaujímavé vzťahy medzi úzkostlivosťou ako osobnostnou črtou a typom konzumu alkoholu v závislosti od pohlavia. Kým u mužov sa závislí signifikantne líšili v miere úzkostlivosti od všetkých troch ostatných skupín, u žien mali signifikantne vyššie skóre úzkostlivosti závislé aj abstinujúce ženy (pravdepodobne s významným podielom abstinujúcich alkoholičiek, bližšie pozri Heretik, A., jr., a spol., 2008). 28 % participantov boli denní fajčiari. Z konzumentov tabaku bolo 28,1 % závislých, z toho silne závislí tvorili 13,4 % (obr. 7).

Obrázok 7. Stupeň závislosti od tabaku podľa FTQ v štúdií EPIA.

Záver

Okrem samotných výstupov štúdií pre plánovanie psychiatrickej starostlivosti na Slovensku, mali výskumy EPID, EPIA a EPIAF rad „vedľajších efektov“. Zistenia sa frekventovane využili v destigmatizačných kampaniach v rámci

LDZ s následnou rozsiahlou diskusiou v masmédiách a informačných sieťach. Autori sa pokúšajú o ich prezentáciu a v pregraduálnom a postgraduálnom vzdelávaní v psychiatrii a klinickej psychológii. Na tomto mieste je potrebné podotknúť, že sa opakovane stretávame s vedeckými prednáškami, článkami, či akademickými prácami, kde sa „domáce výsledky“ prehliadajú, či priamo popierajú. Pritom napríklad výsledky EPID boli citované už v Mental Health Atlas dva roky po ich publikovaní (WHO, 2005). Nezanedbateľné je zapojenie desiatok vysokoškolských študentov psychológie, medicíny a sociálnej práce ako anketárov v terénnom výskume. Na Slovensku prebehli aj epidemiologické výskumy ďalších autorov. Nociar (2007) dlhodobo mapuje konzum psychoaktívnych látok u detí a mládeže metódou ESPAD, Kolibáš a spol. (2003, 2009) sa zameriavali na zneužívanie psychotropných látok vysokoškolskými študentmi. Forgáčová (2013) urobila trojmesačný epidemiologický prieskum výskytu úzkostných porúch v ambulanciách neurológov a psychiatrov. Najčastejšie diagnostikovanou bola zmiešaná úzkostne-depresívna porucha.

Pred epidemiologickým výskumom psychických porúch na Slovensku však stojí celý rad nových úloh (aj v kontexte prichádzajúcich revízií DSM V a MKCH 11). Ide najmä o zmapovanie prevalencie ďalších psychických porúch, epidemiologický výskum komorbidít a replikovanie výskumom depresií, úzkostných porúch, aby sa dali posúdiť ich vývinové trendy na Slovensku.

Náš prehľad preto končíme pateticky výzvou: „Vstanou noví bojovníci (a sponzori výskumu)?“

Práca je podporená grantom **KEGA121UK-4/2013** "Klinická psychológia - nová koncepcia vzdelávania v odbore a vysokoškolská učebnica".

Literatúra

ESEMeD investigators: Prevalence of mental disorders in Europe: Results from the European Study of the Epidemiology of Mental Disorders (ESEMeD. Acta Psychiatr. Scand., 109, 2004, Suppl. 420, s. 21-27.

Forgáčová, E.: Zmiešaná úzkostno-depresívna porucha – najčastejšia diagnóza v ambulanciách psychiatrov a neurológov na Slovensku. In: Vavrušová, L. a kol.: Úzkostné poruchy. Martin:Osveta, 2013, s.159-179.

Heretik, A., sr., Heretik, A., jr., Novotný, V., Pečeňák, J., Ritomský, A.: EPID Epidemiológia depresie na Slovensku. Nové Zámky: Psychoprof, 2003.

Heretik, A., jr., Heretik, A., sr., Novotný, V., Ritomský, A., Pečeňák, J.: EPIAF Epidemiológia alkoholizmu a fajčenia na Slovensku. Nové Zámky: Psychoprof, 2008.

Kessler, R.C., McGonagle, K.A., Schwartz, M.: Sex and depression in the National Comorbidity Survey I: Lifetime prevalence, chronicity and recurrence-J. Affect. Disord., 29, 1993, 1, s. 85-96.

Kolibáš, E., Novotný, V., Šefránková, V.: Skúsenosti študentov vysokých škôl s návykovými látkami: I. časť. Alkohol. drog. záv., 38, 2003, 1, s. 17-28.

Kolibáš, E., Turček, M., Novotný, V.: Skóre dotazníka RCSAST u študentov vysokých škôl užívajúcich psychoaktívne látky. Alkohol. drog. záv., Suppl. 2, 2009, s. 23.

Merinkkagas, K.L.: Epidemiology of mood disorders in women. In: Steimer, M. a spol. (Eds.): Mood disorders in women. M. Dunitz, 2000, s. 1-14.

Mental Health Atlas 2005 <http://www.who.int.mental-health/evidence/Atlas>, s. 540

Nociar, A.: Závislosti od tabaku, alkoholu a drog. In: Heretik, A., Heretik, A., jr.: Klinická psychológia. Nové Zámky: Psychoprof, 2007, s. 325-380.

Novotný, V., Heretik, A., Heretik, A., jr., Pečeňák, J., Ritomský, A.: EPIA Epidemiológia vybraných úzkostných porúch na Slovensku. Nové Zámky: Psychoprof, 2006.

Tylee, A.: Depression in Europe: experience from the DEPRESS II. survey. Eur. Neuropsychopharmacol., 10, 2000, Suppl. 4, s. 445-448.

Weissman, M.M., Bland, R., Joyce, R.R.: Sex differences in rates of depression: cross national perspectives. J. Affect. Disord., 29, 1993, 1, s. 77-84.

Do redakcie došlo 12.8.2013.